

MOLIYAVIY HISOBOTNING XALQARO STANDARTLARI

Nasimova Yulduz Baxriddin qizi

Toshkent moliya instituti

Bank ishi fakulteti 3-kurs BIA-82 guruh talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8060057>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 15-June 2023 yil

Ma'qullandi: 18-June 2023 yil

Nashr qilindi: 20-June 2023 yil

KEY WORDS

Moliyaviy hisobot, xalqaro standartlar, moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari predmeti, moliyaviy hisobotning xalqaro standartlarining ob'ektlari.

ABSTRACT

Ushbu maqolada Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga (keyingi o'rinlarda — MHXS) o'tishni jadallashtirish orqali xorijiy investorlarni zarur axborot muhiti bilan ta'minlash va xalqaro moliya bozorlariga kirish imkoniyatlarini kengaytirish, shuningdek, hisob va audit sohalari mutaxassislarini xalqaro standartlar bo'yicha tayyorlash tizimini takomillashtirishga bag'ishlanadi.

Mulkchilik va tarmoq shaklidan qat'iy nazar, barcha xo'jalik yurituvchi sub'ektlarda moliyaviy hisobotlarini milliy standartlardan xalqaro standartlar asosida tuzish muhim hisoblanib, xalqaro standartlar asosida tuzilgan moliyaviy hisobotlarni xorijiy investorlar tomonidan tanishish imkoniyatiga ega bo'lishi va o'zining sarmoyasini kiritish bo'yicha engilliklar tug'diradi.

Buxgalteriya hisobi ma'lum bir xo'jalik yurituvchi sub'ekt to'g'risida moliyaviy ma'lumotlarni aniqlash, qayta ishlash va moliyaviy hisobot shaklida faoliyat yurituvchi sub'ektning moliyaviy holatiga qiziquvchi foydalanuvchilarga ma'lumotni yetkazib berishni amalga oshiradigan axborot tizimdir. Buxgalteriyaning maqsadi – turli foydalanuvchilarni ma'lumotga bo'lgan ehtiyojini, ushbu ma'lumotni olish uchun eng kam sarf-xarajatlar bilan qondirishdir. O'z-o'zidan ma'lumki qarorlarni qabul qilish uchun axborot tizimdan foydalanish natijasida olinishi mumkin bo'lgan iqtisodiy naflar ushbu tizimga ketgan xarajatlardan ustun bo'lishi lozim.

Demak, moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari predmeti bo'lib, xalqaro standartlar asosida pul ifodasida aks ettiriladigan xo'jalik mablag'lari, shu mablag'lar manbalari, ularning xo'jalik faoliyati va moliyaviy natijalari bo'lib hisoblanadi. Xo'jalik yurituvchi sub'ektlarda moddiy va nomoddiy aktivlar, majburiyatlar, kapital, daromad va xarajatlar, foyda va zararlar hamda ularning harakati bilan bog'liq bo'lgan xo'jalik, moliyaviy hisobotning xalqaro standartlarining ob'ektlari hisoblanadi.

Aktivlar - avvalgi davrlarda sodir etilgan hodisalar natijasida olingan va korxonada tomonidan nazorat qilinadigan, ularni foydalanishdan kelajakda iqtisodiy naf olinishi kutiladigan resurslardir.

Majburiyatlar – bu avvalgi davrlarda sodir etilgan hodisalar natijasida paydo bo'lgan

korxonaning joriy qarzi, ushbu qarzlar qaytarilishi natijasida korxonaning iqtisodiy nafni o'z ichiga olgan resurslarni kamayishiga olib keladi.

Xususiy kapital – bu barcha majburiyatlarni ayrgandan keyin korxonaning aktivlardagi bo'lgan ulushi.

Foyda - bu xo'jalik sub'ektiga ta'sir etadigan asosiy va asosiy bo'lmagan faoliyat, hodisalar sharoitlar natijasida kapitalning ko'payishi bo'lib, xususiy kapitalga to'lanadigan kapital bundan mustasnodir.

Zararlar – bu asosiy faoliyat va barcha xo'jalik muomalalari, hodisalar, sharoitlar natijasida xususiy kapitalning kamayishi bo'lib, harajatlar yoki xususiy kapitalning taqsimlanishi natijasidagi kamayish bundan mustasnodir. Foyda faoliyat natijalarini o'lchashda yoki boshqa ko'rsatkichlarni, ya'ni investitsiyani olib kelgan foydasi, bir aktsiyaga to'g'ri keladigan foyda kabilarni asosi sifatida foydalanadi.

Foydani o'lchash bilan bevosita bog'liq elementlar – bu daromadlar va xarajatlardir.

Daromadlar – bu aktivlarni kelib tushishi yoki ko'payishi yoxud majburiyatlarni kamayishi shaklida vujudga keladigan va pirovard natijasida xususiy kapitalni oshiradigan iqtisodiy naflarni ko'payishi, ammo aktsiyador kapitalga ta'sischi tomonidan to'lanadigan badallar bundan mustasnodir.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari butun jahonda moliyaviy hisobot standartlarining yaqinlashishida, kelishuvida va yanada yaxshilanishida muhim rol o'ynadi. Ulardan quyidagi maqsadlarda foydalaniladi:

- ko'pchilik mamlakatlarda hisob va hisobotga qo'yiladigan milliy talablar uchun asos bo'lib xizmat qilish;
- hisob va hisobotga nisbatan o'z talablarini ishlab chiqayotgan alohida mamlakatlar uchun xalqaro etalon sifatida ishlatilishi (sanoati rivojlangan mamlakatlar bilan bir qatorda endi rivojlanib borayotgan bozorlar uchun, masalan, Xitoy, Osiyoning boshqa mamlakatlari hamda sobiq Sovet Ittifoqi mamlakatlari ham shular jumlasidandir);
- fond birjalari va tartibga soluvchi organlar tomonidan moliyaviy hisobotni Moliyaviy hisobotlar xalqaro standartlariga mos ravishda tuzilishini talab qilgan hollarda;
- kapital bozorlari uchun standartlar ishlab chiqishda to'lig'icha Moliyaviy hisobotlar xalqaro standartlariga asoslanishga qaror qilgan Yevropa Komissiyasi kabi milliy organlar tomonidan ishlatishi;
- Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari talab qilinmaydigan mamlakatlarda ham kompaniyalar soni ortganligi tufayli foydalanilishi.

Yuqoridagilar tufayli Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari butun jahonda yanada kengroq foydalanilmoqda va tan olinmoqda. Hatto ba'zi mamlakatlar Moliyaviy Hisobotlar Xalqaro Standartlar (MHXS) ni o'z standartlaridek o'zgarishsiz ishlatishmoqda, ba'zilari esa mamlakat xususiyatidan kelib chiqib ba'zi o'zgarishlarni kiritmoqdalar. Ko'p millatli yirik kompaniyalar esa Moliyaviy hisobotlar xalqaro standartlaridan foydalanish ular uchun qulayligini ta'kidlashmoqda.

Moliyaviy hisobotlar xalqaro standartlarining tan olinishi va tobora ko'proq ishlatilishini isbotlovchi eng muhim voqealardan biri bu Qimmatbaho qog'ozlar va birjalar bo'yicha Komissiyalarning Xalqaro Tashkiloti tomonidan xorijiy kotirovkalar uchun Moliyaviy hisobotlar xalqaro standartlarining asos qilib olinishidir. Evropa\ Komissiyasi esa Moliyaviy

hisobotlar xalqaro standartlariga hisobotning va umuman buxgalteriya hisobining muvofiqlashishi nuqtai nazaridan Yevropa Ittifoqida adolatli va samarali raqobot muhitini saqlashda muhim ekanligini e'tirof etmoqda. Yevropa Komissiyasi moliviy hisobot standartlari garmonizatsiyasida MHXSK bilan hamkorlik qilish samarali ekanligini rasmiy ravishda e'lon qilgan.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Hozirgi vaqtda aksionerlar va boshqa foydalanuvchilar uchun tayyorlanayotgan moliviy hisobotlarda mamlakatdan mamlakatga o'tib borayotgan, ayrim hollarda bir mamlakatdagina foydalaniladigan buxgalterlik printsiplari va qoidalari ishlatilmoqda.

Shunday qilib buxgalterlik hisobotlarida taqqoslanuvchanlik yetishmasligi mumkin. Bu holatning noqulayligi shundaki, moliviy hisobotdan foydalanadigan investitsion tahlilchilar va boshqa foydalanuvchilar hisobotni tahlil qilish jarayonida uning tarli standartlarga binoan tuzilganligi tufayli qo'shimcha xarajatlar qilishiga to'g'ri keladi. Ular hisobotlar interpretatsiyasida chalkashliklarga duch kelishlari ham mumkin. Ushbu jarayon bilan bog'liq holda kapitalning jahon bozorida samarali raqobat yomonlashishi, kompaniyalar esa kapitalni saqlash bo'yicha yuqori sarf-xarajatlarni o'z zimmalariga olishlariga to'g'ri keladi. Eng asosiysi, turli mamlakatlar uchun turlicha foyda miqdori ko'rsatilishi oqibatida buxgalterlik hisobotlariga ishonch yo'qoladi. Hisobotlarning xalqaro miqyosdagi turli tumanligi quyidagilarga olib keladi:

- moliviy hisobotlarni tuzishga ketadigan xarajatlarning mo'ljaldan yuqori darajada bo'lishi – chunki transnatsional kompaniyalar o'z faoliyatlari haqida turli mamlakatlar uchun turlicha hisobotlar tuzishga majbur bo'ladilar;
- tijorat kompaniyalari turli mamlakatlardagi faoliyatlari moliviy natijalarini baholash uchun yagona tizimga ega bo'lish ehtiyoji tug'iladi. Kompaniyalar, bundan tashqari, ularning tashqi hisobotlari faoliyatni baholashning ichki baholashlariga mos tushishlarini ham xohlaydilar. Bu ikki maqsadga erishish esa turli mamlakatlardagi hisobotlar turlicha bo'lgani holda juda mushkul hisoblanadi.

Moliviy hisobotning xalqaro standartlari shuningdek, buxgalterlik standartlarini ishlab chiquvchi organlari hali tuzilmagan yoki standartlarni ishlab chiqishga resurslari yetarli bo'lmagan rivojlanayotgan mamlakatlar uchun ham juda foydalidir. Moliviy Hisobot Standartlarini ishlab chiqish o'ziga yarasha xarajatlarni talab qiladi, ayniqsa alohida mamlakat uchun standartlar ishlab chiqish chiqim nuqtai nazaridan samarasizdir.

Tashqi iqtisodiy moliviy qarorlarni qo'llab quvvatlash uchun esa, albatta, butun jahon uchun moliviy hisob va hisobot bo'yicha tarkiban bir xil, umumqabul qilingan va majburiy standartlar to'plami zarurdir. Aynan ana shu vazifa MHXSK zimmasiga yuklatilgandir.

Moliviy hisobotni taqdim etish kabi MHXSning asosiy maqsadiga erishish uchun quyidagilar belgilanishi kerak:

- vazifalarni echish uchun talab etiladigan moliviy ma'lumot;
- axborot tizimini tuzish tamoyillari;
- moliviy hisobot elementlari.

Moliviy hisobotning maqsadi moliviy ahvol, faoliyat natijalari va moliviy ahvoldagi o'zgarishlar haqida ma'lumot taqtsim etishdan iboratdir. Ushbu ma'lumot keng

doiradagi foydalanuvchilarga qarorlarni qabul qilish uchun zarurdir.

Moliyaviy hisobot foydalanuvchilar tomonidan qabul qilinadigan iqtisodiy qarorlar, korxonani pul mablag'lari va ularni ekvivalentlarini yaratish va ko'paytirish, shuningdek bu jarayonni barqarorligi va o'z vaqtida amalga oshirilishi imkoniyatini baholashni talab etadi. Foydalanuvchilar, korxonaning pul mablag'lari va ularni ekvivalentlarini yaratish qobiliyatini baholashi uchun, korxonaning moliyaviy ahvoli, faoliyat natijalari va moliyaviy ahvoldagi o'zgarishlarga yo'naltirilgan ma'lumotlarga ega bo'lishi kerak.

Moliyaviy ahvol to'g'risidagi ma'lumot asosan buxgalteriya muvozanatida (muvozanat hisobotida) beriladi. Korxonada faoliyatining natijalari haqida ma'lumot asosan foyda va zararlar to'g'risidagi hisobotda keltiriladi. Moliyaviy ahvoldagi o'zgarishlar moliyaviy hisobotda alohida o'rin egallagan hisobot (xususiy kapitaldagi o'zgarishlar) orqali ko'rsatiladi.

Moliyaviy hisobotning tarkibiy qismlari bir-biri bilan uzviy bog'liqdir, chunki ular bir hil operatsiyalar va hodisalarni turli javhalarini aks ettiradi. Hisobotning har bir shakli boshqalardan farq qiladigan ma'lumotni berishiga qaramasdan, hech biri bir ashyo yakkalanib qolmaydi va foydalanuvchilar uchun muayyan ehtiyojlarini aks ettiruvchi kerakli bo'lgan barcha ma'lumotni yetkazib bera olmaydi. Masalan, foyda va zararlar to'g'risidagi hisobot, muvozanat va moliyaviy ahvolni o'zgarishi haqidagi hisobotlarning ma'lumotlarisiz foydalansa, korxonaning moliyaviy natijalari haqida to'liq axborotni bera olmaydi.

Moliyaviy hisobot, shuningdek, ilovalarni (tushuntirish xati), qo'shimcha materiallar va boshqa ma'lumotlarni o'z ichiga oladi. Masalan, u muvozanat, foyda va zararlar moddalari haqida, foydalanuvchilar ehtiyojlarini qondiruvchi, qo'shimcha ma'lumotni aks ettirishi mumkin. U, korxonaga ta'sir etadigan tavakkalchilik va noaniqliklarni, shuningdek muvozanatda aks ettirilmagan har qanday resurslar va 18 majburiyatlarni (foydali qazilmalar zahiralari kabi) yoritishi mumkin. Geografik va sanoat segmentlar, va korxonaga narxlarni o'zgarishini ta'sir etish haqidagi ma'lumot ham qo'shimcha axborot sifatida berilishi mumkin.

Belgilangan vazifalarni bajarish uchun moliyaviy hisobot hisoblash tamoyili asosida tuzilishi zarur. U hisobga olish mezonlariga muvofiq daromadni qachon hisobga olish va uni qachon hisobotlarda aks ettirish kerakligini belgilaydi. Hisoblash tamoyiliga muvofiq, tovarlar sotilishidan olingan daromad, xaridor ushbu tovarlarning egasi bo'lganda, ya'ni egalik qilish xuquqi bilan bog'liq bo'lgan barcha tavakkalchiliklar va mukofotlar unga o'tgan paytda hisobga olinadi. Sotuvchi o'z majburiyatlarini bajarmaguncha, daromad hisobga olinmasligi lozim.

Moliyaviy hisobot odatda korxonada faoliyat ko'rsatadi va yaqin kelajakda faoliyat ko'rsatishni davom ettiradi degan faraz asosida tuziladi. Shunday qilib, faraz qilinadiki, korxonada tugatilishi yoki o'z faoliyati ko'lamini ahamiyatli ravishda qisqartirish yoxud tugatishga oid niyati ham yo'q va bunga ehtiyoji ham yo'q. Agar bunday niyat yoki zaruriyat paydo bo'lsa, moliyaviy hisobot boshqa asosda tuzilishi va bu qo'llanilayotgan asos yoritilishi zarur.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Moliyaviy hisobotda beriladigan axborot ishonchli bo'lishi uchun taxminlardan mustaqil bo'lishi lozim. Moliyaviy hisobot ma'lumotning tanlash va takdim etishi bilan qarorlarni qabul qilinishiga yoki oldindan belgilangan natija yoki yakunga yetishish maqsadida fikrni shakllantirishga o'z ta'sirini ko'rsatsa u betaraf deb hisoblanishi mumkin emas.

Qarorlar qabul qilishda ehtiyotkorlik qoidasiga rioya qilish aktivlar va daromad qaytadan baholanmasligi, majburiyatlar yoki xarajatlar esa yetarlicha baholanmasligiga yo'l qo'ymaslik maqsadida noaniqlik sharoitida baho chiqarish uchun zarurdir. Moliyaviy axborot foydali va mazmunli bo'lishi uchun, bir hisobot davridagi axborot boshqa hisobot davridagisi bilan qiyoslanadigan bo'lishi kerak. Foydalanuvchilar xo'jalik yurituvchi sub'ekt moliyaviy hisobotni tayyorlashda foydalanadigan hisob-kitob siyosatidan, ana shu siyosatdagi barcha o'zgarishlardan va shunday o'zgarishlarning natijalaridan xabardor bo'lishlari lozim

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ergasheva Sh.T., Ibragimov A.K., Rizayev N.K., Ibragimova I.R. Moliyaviy hisobotlarning xalqaro standartlari. O'quv qo'llanma. – T.: TDIU, 2019. – 227 b.
2. Vahobov A.V., Malikov T.S. Moliya. Darslik /Toshkent moliya instituti. - Toshkent: "Noshir", 2012. 712-bet.
3. Moliya: Darslik. T.S. Malikov, O.O. Olimjonov; / – T.: "Iqtisod-Moliya" 2019. – 800 b.
4. Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari:O'quv qo'llanma/D.ENorbekov, A.N.To'rayev, Sh.Sh.Rahmonov;-T.: "Iqtisod-Moliya", 2019.-332b
5. <https://lex.uz>

